

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ

У статті розглядаються психологічні особливості підліткового віку, мотиви вибору підлітками різноманітних молодіжних субкультур; позитивний і негативний вплив субкультур на формування особистості.

Ключові слова: підлітковий вік, новоутворення, культура, субкультура, неформальні групи.

В статье рассматриваются психологические особенности подросткового возраста, мотивы выбора подростками различных молодежных субкультур; положительное и отрицательное влияние субкультур на формирование личности.

Ключевые слова: подростковый возраст, новообразования, культура, субкультура, неформальные группы.

The article deals with the psychological characteristics of adolescence, teenagers of various motifs selection of youth subcultures, the positive and negative impacts of subcultures on identity formation.

Key words: podrostkovy vovrast, novoobrazovanyya, culture, subculture, neformalnye group.

Постановка проблеми. Підлітковий вік вважається критичним періодом у розвитку особистості, адже основним новоутворення цього віку є почуття дорослості. Ніхто не заперечить, що ця пора є складною як для дитини, так і її батьків, які не змогли вчасно налаштуватися на те, що підліток уже не дитина і вимагає до себе ставлення як до дорослого.

На кожному віковому етапі розвитку особистості виникають свої базальні потреби, існує своя вікова криза. Криза підліткового віку характеризується потребою в реалізації конкретної «провідної діяльності» [4].

Основними видами діяльності у підлітковому віці, як відомо, є міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками, що позитивно позначається на розвитку психіки та особистості в цілому. Його роль у формуванні особистості багатоаспектна. Якщо основним змістом спілкування підлітків із дорослими є питання соціальних проблем, взаємовідносин між людьми, оцінок подій і вчинків оточуючих, а спілкуючись із ними підліток засвоює способи аналізу навколишньої дійсності, то спілкування з ровесниками є своєрідним випробуванням себе у сфері особистісної, зокрема специфічної моральної проблематики [3].

У спілкуванні з дорослими підліток завжди перебуває в позиції молодшого, певною мірою підкореного, а за таких умов не всі морально-етичні норми можуть бути ним засвоєні та апробовані. У зв'язку з появою у підлітковому віці нових психологічних особливостей і новоутворень інколи їх стосунки з дорослими супроводжуються конфліктами, негативними формами поведінки, зокрема проявами грубості, впертості, а іноді й агресивності. Це пов'язано, як правило, із прагненням до самостійності, яке дорослі не завжди сприймають і підтримують. І лише у стосунках із ровесниками підлітки є рівноправними партнерами, приятелями і суперниками. У спілкуванні з ними засвоюються норми моралі, соціальної поведінки, формуються стосунки рівності і поваги один до одного. Тому саме в цей період виникає потреба у близькому другові.

У визначенні дружби переважають два основні мотиви – вимога взаємодопомоги і вірності та очікування співчуття і розуміння з боку приятеля. Як правило, це те, чого підлітку не вистачає у спілкуванні з дорослими, тому у друзі він зазвичай обирає однолітків.

Із часом відбувається переорієнтація спілкування з дорослими на спілкування з ровесниками, що здійснюється завдяки наступним факторам:

- однолітки є важливим каналом інформації для підлітків, тоді як дорослі стають «недостовірним» джерелом інформації, яке іноді не задовольняє всіх інформаційних потреб підлітка, наприклад, у питаннях інтимно-особистісної сфери;

- спілкування з однолітками – це специфічний вид міжособистісних відносин, у процесі яких підлітки здобувають навички соціальної взаємодії, формують уміння підпорядковуватися колективній дисципліні, виробляють комунікативні навички;

- спілкування з однолітками – це специфічний вид емоційного контакту, в процесі якого здійснюється взаємодопомога, з'являється почуття солідарності. У той же час серед дорослих підліток все рідше зустрічає підтримку, натомість переживає нерозуміння й неприйняття.

Отже, перехід дитини в доросле життя супроводжується значними проблемами. Нерозуміння дорослих змушує підлітків віддалятися, об'єднуватися та заглиблюватися у власний світ. У таких випадках вони часто починають групуватися з ровесниками, що мають однакові погляди на життя, ідеали, цінності, стиль поведінки, починають долучатися до неформальних молодіжних об'єднань та субкультур, що акумулюють у собі досвід розв'язання життєвих проблем, накопичений багатьма поколіннями молодих людей.

Входження підлітка в неформальну групу однолітків, субкультуру стимулюється також відсутністю або нестачею позитивних соціальних зв'язків із формальною групою (наприклад, у школі).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки проблема молодіжних субкультур набула надзвичайної актуальності як у нашій країні, так і за кордоном. Поняття молодіжних субкультур неодноразово висвітлювали у своїх працях такі дослідники, як І. Баєва, Е. Еріксон, С. Іконніков, Г. Коджаспіров, І. Кон, В. Лармін, С. Левікова, Ю. Лисенко, Л. Мардахаєв,

А. Мудрик, С. Пальчевський, С. Сергєєв, В. Сорочинська, О. Столяренко, А. Шариков та ін. На сьогоднішній день у сучасній науці субкультуру прийнято розглядати як систему цінностей, установок, моделей поведінки і життєвого стилю певної соціальної групи (молоді), яка є цілісним утворенням у межах домінуючої культури [1].

У понятті «субкультура» (з лат. *sub* – під і *cultura* – культура – підкультура) префікс “суб” розуміється як вторинність, другорядність у порівнянні з тим, що створюється офіційною культурою.

Вплив субкультури на формування особистості у підлітковому віці досліджували такі науковці, як В. Абраменкова, Ю. Бусел, Г. Гикава, С. Небот, А. Мудрик, Т. Селецька, Т. Сливінська, М. Титлей, С. Чернета, М. Шимановський та ін.

Коли офіційна культура стає неспроможною задовольнити інтереси певної частини молоді, яка звільнилась від загальноприйнятих ідеалів, підлітки, котрі ще не мають певного положення, міцної позиції, потрапляють у вакуум. У даному випадку субкультура стає своєрідним компенсаційним механізмом, що знижує тиск масової, глобальної культури на особистість.

Вагомою відмінністю між субкультурою та культурою є можливість її самостійного вибору. Якщо залучення до культури відбувається без будь-якої згоди дитини, то входження до однієї із субкультур завжди передбачає прийняття її свідомого особистого рішення [11].

Субкультури здійснюють значний вплив на основну масу молоді, хоча самі практично закриті для зовнішніх впливів. Щоб впливати на них, необхідно бути або частиною субкультури, або встановлювати контакт з окремими її представниками і діяти через них [6].

Субкультура, володіючи нескінченним потенціалом варіантів становлення особистості, в сучасних умовах набуває значення пошукового механізму нових напрямків розвитку суспільства [8].

Формування субкультури здійснюється, як правило, під впливом таких чинників, як вік, етнічне походження, релігія, соціальна група чи місце проживання [2].

Молодіжні субкультури практично нічим не відрізняються від субкультури в цілому. Уперше термін «молодіжна субкультура» був використаний основоположником «соціології знання» К. Мангеймом, який описав її характерні ознаки і обґрунтував принципи типологізації у книзі «Діагноз нашого часу» (1943) [9].

Учасниками молодіжних субкультур зазвичай є особи підліткового і юнацького віку. Молодих людей у субкультурних групах насамперед приваблює можливість спілкуватися з ровесниками, оскільки спілкування в цей період є провідним фактором розвитку особистості [1]. Ставши учасниками певної молодіжної субкультури, підлітки забезпечують основну потребу в неформальному, довірливому спілкуванні, головною метою якого є розуміння й саморозкриття, відкриття свого внутрішнього світу, який може не співпадати із зовнішньою поведінкою.

Якщо підліток задовольняє потребу у провідному виді діяльності, у нього формуються різноманітні навички, необхідні для адаптації в суспільстві.

Не менш важливою є зовнішня атрибутика, що дозволяє продемонструвати свою позицію і особистий погляд на життя. Завдяки цьому формується почуття приналежності, відчуття «себе серед своїх». Крім того це засіб набуття статусу в своєму середовищі, оскільки норми і цінності молодіжної субкультури є груповими, їх прийняття стає обов'язковим і служить засобом самоствердження.

Такий «субкультурний стиль» надає відчуття індивідуальності, адже претендує на унікальність і експериментальність, всіляко підкреслюючи свою відмінність від інших.

У залежності від того, яку молодіжну субкультуру обирає молода людина, формується її індивідуальність, визначаються життєві цінності. Завдяки приналежності до тієї чи іншої молодіжної субкультури, у підлітків та молоді відбувається підвищення значущості власних цінностей. Таким чином, вирішується проблема диференціації самооцінки. Варто зазначити, що зазвичай у представників молодіжної субкультури вона дещо завищена, адже вони відчують свою перевагу над оточуючими.

Досить часто молодь об'єднується за спільними інтересами та проблемами. Ці проблеми мають свій «мікросвіт», до якого дорослим вхід заборонено, оскільки вони зазвичай не розуміють і не підтримують підлітків. Це ще більше розпалює бажання молоді створити свій власний світ – «світ без дорослих», світ без контролю, оцінок, критики і повчань. Як правило, це коло однодумців, котре заперечує «дорослу» культуру. На цьому етапі створюються неформальні молодіжні об'єднання, в яких домінуючим питанням є «Хто я?» та проблема самоактуалізації.

За останні роки в наше мовлення стрімко увійшло і вже укоренилося знайоме всім поняття «неформали». Неформали – це ті, хто «вибиваються» із формалізованих структур нашого життя, не вписуються в звичні норми і правила поведінки, прагнуть жити у відповідності з власними, а не чужими бажаннями та інтересами, що нав'язуються ззовні. У міру дорослішання «неформали» виходять із субкультури або переходять на більш чіткий рівень організації.

Специфіка соціалізації підлітків через групу однолітків є важливим фактором при передачі інформації, моделей поведінки, моди, можливості самоствердження і самореалізації. При входженні в молодіжні субкультури провідними для підлітків стають груповий мотив, групова солідарність, групова поведінка – дотримання певного способу життя, дій, норм поведінки групи, підпорядкування її моді.

Досить часто молоді люди, які входять до будь-якої субкультури, не знаючи правил, норм поведінки, не цікавлячись історією чи ідеями угруповання, його філософією, наслідують лише зовнішні атрибути. Зовнішній вигляд, музика (практично кожна субкультура була сформована на тому чи іншому стилі музики), захоплення ще не дають право називати себе справжнім представником субкультури. Таких «неформалів» часто називають «позерами»,

на відміну від «try» – «справжніх», які сповідують всі «закони», норми, правила та ідеї даного молодіжного угруповання.

Вплив молодіжної субкультури на формування особистості в підлітковий період є досить багатограним і стосується різноманітних аспектів життєдіяльності молоді, у тому числі формування ціннісної сфери. Як правило, такий вплив є неоднозначним. Хоча більша частина дорослих як до субкультур, так і до її представників ставиться упереджено чи навіть негативно, не знаючи, що більшість із них не мають ніякого відношення до світу криміналу чи сексуальних девіацій. Зазвичай це прості у спілкуванні люди, більшість яких захоплюється спортом, музикою, мистецтвом. Як правило, це група молоді, яка є противником певних правил, тому збирається в групи, створюючи тим самим маленьку систему (зі своїм одягом, цінностями та законами) на протигагу загальноприйнятій.

Вплив субкультури слід розглядати з різних аспектів: як із позитивного, так і негативного боку.

Перш за все молодіжна субкультура впливає на розвиток творчості підлітків. Адже саме тут молоді люди можуть реалізувати себе як творчі особистості. Їхня діяльність зазвичай пов'язана з музикою: хтось грає на музичних інструментах (здебільшого це гітара), хтось пише тексти пісень. Молодь створює різні музичні гурти, захоплюється малюванням тощо.

Наступним позитивним фактором є те, що за рахунок реалізації потреби у спілкуванні, самоствердженні та самореалізації у підлітків зменшується рівень тривоги, потреби в розумінні. У тій чи іншій субкультурі, серед її представників, підлітки здобувають необхідну інформацію, вирішують життєво важливі проблеми. Створивши власну систему цінностей та культуру, молоді люди прагнуть підвищувати свій культурний рівень, розвиватися, знаходяться у пошуках особистого шляху самоствердження, розкриття своїх здібностей та потенціалів, реалізують глобальні плани, спрямовані в майбутнє. Усе це сприяє їх активній соціалізації та адаптації до життя в суспільстві, а також розвитку як особистості.

Досить часто представники певних субкультур захоплюються різними видами спорту, зазвичай екстремальними чи «вуличними»: паркур, воркаут, стрітбол, брейкданс, велотріал, ролер спорт та інші. Звичайно, дорослих лякають такі заняття їхніх дітей, оскільки досить часто вони пов'язані із ризиком для здоров'я. Та сам факт, що діти займаються спортом і пропагують здоровий спосіб життя, позитивно впливає на їхній розвиток.

Отже, в цілому молодіжна субкультура позитивно впливає на формування особистості в підлітковий період, адже сприяє вирішенню певних проблем молоді, забезпечує підтримку і розуміння з боку друзів, підвищує самооцінку, розвиває творчі здібності та нахили, зменшує рівень тривожності, сприяє становленню особистості в суспільстві, формуванню здорового способу життя, соціалізації, адже в підлітковому віці більшість молодих людей недооцінює себе, свої здібності та можливості.

Проте спостерігаються й негативні фактори впливу. Досить важливо, до якої саме субкультури приєднується підліток, у чому полягатиме характер і

зміст його діяльності в середовищі цієї субкультури. Інколи підліток потрапляє у це середовище з цікавості, за новими враженнями, з метою спробувати щось нове, наприклад наркотики, і як наслідок – нездоровий спосіб життя. До негативних аспектів впливу також належить нівелювання авторитету батьків та заміна його авторитетом друзів. У деяких течіях негативною якістю є інфантильність, завищена самооцінка, на основі якої часто виникають негативізм, протидія зовнішньому впливу і втручанням в своє життя. У поєднанні з почуттям дорослості, яке притаманне в підлітковому віці, негативізм часто виявляється у таких проявах поведінки, як словесна агресія, грубість, розбещеність, тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв та наркотиків, що часто призводить до девіантної, асоціальної поведінки, схильності до азартних ігор, суїциду [10]. Як наслідок – десоціалізація, невміння жити та працювати в суспільстві, протиставлення себе оточуючим [7].

У деяких субкультурах панує орієнтація на систему цінностей кримінального угруповання, панує культ сили, агресії, взаємовиручки й взаємозалежності. Представники таких субкультур часто демонструють пасивний протест проти світу дорослих і неприйняття загально визнаних норм та правил поведінки. Викривлені моральні норми та цінності призводять до жорстких правил поведінки.

Також на підростаюче покоління досить негативно впливає пропагування депресивного настрою, заохочень до суїцидальних нахилів, що є руйнівним для формування адекватної, психічно здорової особистості [10].

Висновок. Підлітковий вік – це досить непростий період у розвитку дитини. У цей час відбувається становлення особистості підлітка, формування його самосвідомості, самовизначення, самовдосконалення, самовиховання і самопізнання. Тому така складна перебудова не може не супроводжуватися різноманітними конфліктами і кризами як із навколишніми, так і з самим собою. Також це найбільш відповідальний період, адже формуються моральні якості, соціальні установки, ставлення до людей і суспільства. У зв'язку з цим досить важливим є те, хто саме супроводжуватиме підлітка, підтримуватиме і спрямовуватиме його. Саме від того, хто трапиться на шляху молоді неформованої особистості, і буде залежати її подальший розвиток.

Проблеми, що супроводжують розвиток підлітків, не можуть бути вирішені ними самотійно. У зв'язку з цим важливого значення для них набувають групи ровесників, що мають ті самі ідеали, цінності і погляди на життя. Молоді люди починають долучатися до неформальних молодіжних субкультурних груп, що акумулюють у собі досвід розв'язання різних життєвих проблем, накопичений багатьма поколіннями молодих людей.

Субкультура – це явище, що дозволяє презентувати себе як сильну, незалежну особистість, що дає молоді те, чого їй не вистачає у «звичайному» повсякденному житті.

Молодіжні субкультури – особлива частина суспільної культури. Належність до тієї чи іншої неофіційної молодіжної організації компенсує підлітку негативне ставлення до себе, низький рівень самоповаги, неприйняття і нерозуміння дорослими. З одного боку, входження в субкультуру – це втеча від

суворої реальності, а з іншого, – це сходинка між підлітковим віком і дорослістю. Проте у більшості випадків надто глибоке занурення у субкультуру призводить до негативних впливів і наслідків, а також порушує соціально-комунікативну сферу особистості.

Дорослим зазвичай не до вподоби така різка «соціалізація» їхньої дитини, але не варто одразу засуджувати чи проявляти своє негативне ставлення. Такі дії для юнацтва стануть приводом до нового протесту та агресії проти дорослих і суспільства в цілому. Слід розуміти, що формування альтернативних культур у наш час є незворотним процесом. Для молодого людини неформальне об'єднання – це не забава, а швидше необхідність. Проте повністю схвалювати і одразу підтримувати діяльність підлітка в молодіжних субкультурах теж не варто.

Дорослим необхідно навчитися виховувати та розуміти неформальну молодь. Слід пам'ятати, що представниками молодіжних субкультур є, перш за все, діти, недостатньо сформовані як особистості. І поки їхня діяльність не виходитиме за межі здорового глузду, такі захоплення можна назвати корисними, сприятливими для формування здорового способу життя й розвитку вольових та фізичних якостей. Підліток повинен розвиватися всебічно, а не замикатися у застарілих стереотипах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баева И. Психология молодёжной субкультуры: риск и перспективы роста / И. Баева // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 7. – С. 45-49.
2. Бусел Ю. Молодіжні субкультури: пофігізм чи протест / Ю. Бусел // Соціальний педагог. – 2010. – № 10 (спецвипуск). – 95 с.
3. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Выготский Л. С. Проблема возраста / Л. С. Выготский // Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т.4. – 332 с.
5. Константинова Л. М. Вплив молодіжних субкультур на формування особистості в підлітковому віці / Л. М. Константинова // Таврійський вісник освіти. – 2012. – № 1 (37) – С. 270-280.
6. Кривко Т. А. Підліткова субкультура: неформальні молодіжні об'єднання : методичний посібник для вчителів, психологів, батьків / Т. А. Кривко, Д. Д. Романовська. – Чернівці, 2003. – 64 с.
7. Підлісний М. М. Молодіжна субкультура як об'єкт соціально-філософського аналізу / М. М. Підлісний. – К., 2010. – С. 116-127.
8. Сіткар В. І. Соціогенез пустощів як форма субкультури дітей / В. І. Сіткар // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 2. – С. 13-17.
9. Социология молодежи : энциклопедический словарь. – М. : Академия, 2008. – С. 496.

10. Шимановський М. Emokids: емоції, емоції, емоції / М. Шимановський // Шкільний світ. – 2007. – № 40. – С. 15-16; № 44. – С. 17-18.

11. Фурман А. Субкультура / А. Фурман, А. Литвин // Психологія і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 187-192.

Дата надходження до редакції: 03.03.2014 р.